

**ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КАЛЬЧЕНКО Лариса Володимирівна

УДК [37.013.42:364.04–053.2](043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
БЕЗДОГЛЯДНИХ ДІТЕЙ У ПРИТУЛКАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка,
проректор з науково-педагогічної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Заверико Наталія Віталіївна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри проблем керування та
соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 19 лютого 2009 року о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розісланий 17 січня 2009 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. Л.Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Захист прав дітей, забезпечення їх повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка не викликає сумнівів у будь-якої здравомислячої людини, яка дбає про своє майбутнє.

Тривалий процес структурної перебудови, оновлення держави і суспільства сьогодні супроводжується об'єктивними труднощами, кризовими явищами, деформаціями суспільної свідомості, помилками та прорахунками влади, внаслідок яких страждають діти. Саме тому соціальний захист бездоглядних та безпритульних дітей, які стали заручниками перетворень та нової соціально-економічної реальності є найбільш гострою соціальною проблемою сьогодення української держави.

За станом на квітень 2007 р., в Україні функціонує 95 притулків для дітей, які опікуються вирішенням проблеми соціального захисту бездоглядних і безпритульних дітей, але, водночас, поряд з позитивними моментами у системі роботи притулків є багато проблем і недоліків. Так, майже 10% дітей потрапляють до притулків неодноразово. Все ще низькою залишається результативність влаштування дітей після перебування у притулку до сімейних форм виховання, гострою є проблема укомплектування закладів фахівцями, які володіють знаннями й вміннями щодо соціального захисту дитини відповідно до вимог сьогодення.

Усе це, а також аналіз контингенту дітей, які перебувають у притулках, стан їхнього психофізичного розвитку, дозволяє зробити висновок про наявність потреби у розробці нових умов удосконалення діяльності притулків щодо соціального захисту бездоглядних дітей, а можливо й створення нових закладів соціального захисту – центрів соціально-психологічної допомоги неповнолітнім, в яких діти мали б змогу пройти курс індивідуальної комплексної реабілітації та відчути себе захищеними.

На теперішній час у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях із соціальної педагогіки певною мірою висвітлено: науково-теоретичні засади соціально-правового, соціально-педагогічного та соціального захисту дитинства (Н. Агаркова, І. Зверева, А. Капська, О. Караман, М. Ковальчук, І. Ковчіна, І. Пеша, А. Платонова, Г. Сем'я, Л. Яковлева); причини виникнення соціального явища дитячої бездоглядності та питання розробки соціальних (соціально-педагогічних) механізмів його локалізації (А. Адлер, Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Дулінова, А. Зінченко, А. Капська, П. Люблінський, Л. Мардахасєв, Ф. Мустаєва, І. Пінчук, С. Толстоухова); особливості професійної діяльності соціального педагога з дезадаптованими категоріями дітей та технології соціально-педагогічної роботи з ними (Л. Артющкіна, Г. Бєвз, Т. Василькова, Ю. Василькова, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, А. Мудрик, А. Полянничко, С. Харченко, С. Хлєбїк); соціально-психологічні аспекти впливу вулиці на розвиток особистості дитини (Л. Виготський, Н. Йорданський, М. Крупїніна, А. Лурія, А. Макаренко,

С. Шацький, В. Шульгін); питання вдосконалення нормативно-правової бази щодо захисту неповнолітніх та профілактики негативних явищ у дитячому середовищі (Н. Комарова, В. Оржеховська, В. Татушинський, І. Трубавіна); соціально-психологічні механізми роботи з дезадаптованими дітьми (Л. Оліференко, А. Реан, С. Рубінштейн, В. Шульга, Є. Холостова). Різні аспекти соціального явища дитячої бездоглядності розглядалися у дисертаційних дослідженнях Т. Бессонової, А. Кацера, В. Кондратішко, Н. Павлік.

Аналіз літературних джерел та результатів наукових досліджень із проблем соціальної педагогіки показав, що фундаментальних досліджень з проблеми соціального захисту бездоглядних та безпритульних дітей в умовах притулків для неповнолітніх немає, хоча є яскраво вираженою потреба у систематизації знань з даної наукової проблеми.

Актуальність і соціальна значимість роботи значною мірою обумовлена спрямованістю її результатів на вирішення низки *суперечностей* між:

- стрімким зростанням кількості бездоглядних і безпритульних дітей та відсутністю у сучасній науковій теорії та практиці обґрунтованих ефективних шляхів, методів та засобів локалізації явища дитячої бездоглядності, покращення становища даної категорії дітей;

- об'єктивною потребою соціального захисту бездоглядних дітей і недостатньою теоретичною та методичною розробкою педагогічних умов, змісту і технологій цієї діяльності у притулках;

- необхідністю підготовки педагогічних кадрів до роботи у притулках для неповнолітніх та відсутністю теоретико-методологічного обґрунтування й науково-методичного забезпечення такої підготовки.

Таким чином, недостатня наукова розробка обраної проблеми, необхідність її глибокого і послідовного рішення на рівні педагогічної теорії та практики зумовили вибір теми нашого дослідження: **„Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить у план роботи Науково-дослідного центру проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи АПН України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка як складова частина комплексної наукової теми „Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику” (державний реєстраційний номер 0107V000971). Тему дисертації затверджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 29 листопада 2005 року).

Об'єкт дослідження – діяльність притулків для неповнолітніх із соціального захисту бездоглядних дітей.

Предмет дослідження – педагогічні умови удосконалення процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що процес соціального захисту бездоглядних дітей у притулках може бути більш ефективним, якщо буде побудований на основі реалізації наступних педагогічних умов:

- організація соціально-педагогічного супроводу соціального захисту бездоглядних дітей, який спрямований на надання їм професійної комплексної освітньої, медико-психологічної, соціально-правової, організаційно-комунікативної, соціально-педагогічної допомоги та підтримки;

- забезпечення соціальної взаємодії педагогів і вихованців притулків на підставі активного, емоційно-позитивного, особистісного спілкування з урахуванням принципів гуманізму і ненасильницької взаємодії;

- використання у програмі соціального захисту бездоглядних дітей у притулках та її методичному підґрунті соціально-педагогічних технологій, що забезпечують урахування соціально-психологічних особливостей бездоглядних дітей та сприяють їх соціальній захищеності.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз проблеми соціального захисту бездоглядних дітей в Україні в існуючій соціально-педагогічній, правовій, педагогічній, соціологічній, психологічній літературі.

2. Теоретично обґрунтувати зміст і визначити особливості соціального захисту бездоглядних дітей у діяльності притулків для неповнолітніх.

3. Визначити соціально-психологічний портрет бездоглядної, безпритульної дитини.

4. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей та впровадити їх у практику роботи притулків для неповнолітніх.

5. Провести аналіз ефективності розроблених педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей та сформулювати практичні рекомендації щодо організації соціального захисту бездоглядних дітей у притулках.

Методологічну основу дослідження складають філософські положення про соціальну сутність захисту особистості, ідеї про цінність особистості кожної дитини, базові принципи теорії пізнання – науковість, історизм, об'єктивність, системно-комплексний підхід до вивчення явищ соціальної дійсності; міждисциплінарний підхід, що обґрунтовує необхідність використання теоретичних положень суміжних з педагогікою наук – психології, соціології, соціальної роботи, права; принципи діяльнісного й адаптаційного підходів до формування особистості; поняття взаємодії у

філософії та філософії взаємодій і характерні для них принципи синергетичного та гуманістичного методологічних підходів; теорій соціосистемного, особистісного підходів у розкритті процесів захисту особистості, технологічного підходу тощо.

Нормативно-правову базу дослідження складають концептуальні положення Декларації прав дитини, Державної програми подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на 2006-2010 роки, Загальнодержавної програми „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки”, Законів України „Про охорону дитинства”, „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”, Сімейного кодексу України та ін.

Теоретичну основу дослідження становлять положення наукових теорій і концепцій, висновків про сутність захисту дитинства і соціально-педагогічні механізми його регулювання (І. Зверева, А. Капська, О. Караман, М. Ковальчук, А. Платонова, Г. Сем'я), соціально-психологічні властивості особистості та поведінки депривованих дітей (І. Дубровіна, А. Кацера, Й. Лангмейер, З. Матейчик, В. Мухіна, А. Прихожан), роль соціального та особистісно зорієнтованого виховання (І. Бех, М. Плоткін, С. Подмазін, О. Сухомлинська, М. Шакурова); концепція Д. Фельдштейна про можливість створення спеціальних педагогічних умов, які здатні переконструювати діяльність дітей у соціально схвалювані й конструктивно розвиваючі особистіські види діяльності; концепція супроводу при наданні допомоги дітям (О. Казакова, Н. Комарова, Г. Лактіонова, І. Ліпський); ідеї гуманістичного підходу в організації соціальної взаємодії, міжсуб'єктних відносин та спілкування (М. Каган, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський); ідеї педагогічної антропології у вихованні (Б. Бім-Бад, П. Блонський, А. Макаренко, К. Ушинський, С. Шацький).

На різних етапах наукового пошуку були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз соціально-педагогічної, психологічної, педагогічної, соціологічної, юридичної літератури, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення для з'ясування змісту базових понять дослідження, обґрунтування сутності та особливостей процесу соціального захисту, розробки педагогічних умов даного процесу; контент-аналіз нормативно-правових документів для визначення змісту соціально-захисної діяльності у закладах соціально-педагогічної підтримки; *емпіричні*: діагностичні (інтерв'ю, анкетування, тестування, бесіда), обсерваційні (включене та опосередковане спостереження), соціально-педагогічний експеримент та моніторинг для вивчення стану досліджуваної проблеми, перевірки ефективності розроблених педагогічних умов; *статистичні* (кількісна та якісна обробка даних за допомогою методів математичної

статистики) для порівняння і підтвердження отриманих результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Соціально-педагогічна робота експериментального характеру проводилася на базі трьох притулків для дітей: Луганського обласного притулку для неповнолітніх, притулку для дітей відділу у справах дітей Алчевської міської ради, Волинського обласного притулку для дітей служби у справах дітей Волинської облдержадміністрації (м. Луцьк).

Дослідження проводилося за участі 382 вихованців притулків, 73 педагогічних працівників притулків, які здійснюють соціально-захисну роботу у притулках та 15 фахівців експериментальної служби комплексного супроводу, які виступали у ролі експертів.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше*: обґрунтовано педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх на основі ідеї комплексного соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту, що базується на міждисциплінарному, індивідуально орієнтованому і адаптаційному підходах; обґрунтовано технологію впровадження розробленого комплексу педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей у притулках; розроблено сукупність критеріїв для визначення ефективності процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках; *подальшого розвитку набули* ідеї гуманістичної педагогіки щодо організації соціальної взаємодії та спілкування педагогів-вихователів і вихованців притулків; організаційно-змістовні компоненти соціально-захисної діяльності притулків для дітей; змістовно-технологічні компоненти підготовки педагогічних працівників притулків до соціального захисту бездоглядних дітей та підготовки кандидатів у прийомні батьки, майбутніх батьків-вихователів; форми соціально-психолого-педагогічної роботи з бездоглядними дітьми спрямовані на їх захист; *удосконалено* положення про соціальний захист бездоглядних дітей у притулках як категорії соціальної педагогіки; функції педагогічних працівників притулку, які здійснюють соціально-захисну діяльність.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що *розроблено*: програму комплексного соціально-педагогічного супроводу „Захист”; політехнологічний комплекс соціально-захисних технологій, які враховують соціально-психологічні особливості бездоглядних дітей; педагогічні вимоги та методичні рекомендації для педагогічних працівників притулків щодо спілкування і соціальної взаємодії із вихованцями притулків; комплекс освітніх та просвітницьких семінарів-тренінгів соціально-психолого-педагогічної спрямованості для педагогічних працівників притулків, вихованців та батьків (осіб, які їх замінюють), потенційних усиновителів; *створено* службу комплексного супроводу процесу соціального захисту при притулку, мобільний науково-методичний консультативний центр, базу даних сучасних інноваційних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на

вирішення питань соціального захисту бездоглядних дітей та надання їм різноманітних видів допомоги і підтримки.

Розроблена в ході дослідження система тренінгових занять та пакет проблемних завдань практичного характеру з питань соціально-психолого-педагогічної компетентності батьків можуть бути використані в діяльності притулків для дітей, центрів соціально-психологічної допомоги неповнолітнім, у практиці роботи спеціалістів центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді щодо поширення сімейних форм виховання в рамках діяльності „Школи для кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі”, при розробці навчальних прикладних курсів та семінарів з проблем вивчення змісту і технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику в процесі професійної підготовки студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” і „Соціальна робота”. Запропоновані організаційно-методичні рекомендації щодо покращення результативності соціально-захисного процесу бездоглядних дітей у притулках можуть бути використані в рамках процесу реформування системи соціального захисту бездоглядних дітей і реструктуризації притулків у центри соціально-психологічної допомоги за територіальними громадами.

Результати дослідження **впроваджено** у практику роботи Луганського обласного притулку для неповнолітніх (довідка про впровадження № 86 від 21 травня 2008 р.), притулку для дітей відділу у справах дітей Алчевської міської ради (довідка про впровадження № 466 від 29 липня 2008 р.), Волинського обласного притулку для дітей служби у справах дітей Волинської облдержадміністрації (довідка про впровадження № 194 від 26 серпня 2008 р.), у процес організації соціальної роботи щодо поширення сімейних форм виховання Луганського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка про впровадження № 321/1 від 19 травня 2008 р.), у навчальний процес Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 1/2278 від 21 жовтня 2008 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати й висновки виконаної роботи обговорювалися й одержали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (2005-2008 рр.), на науково-практичних конференціях та методичних семінарах педагогічних працівників притулків для неповнолітніх м. Луганська й Луганської області. Основні положення дисертації було представлено у повідомленнях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: Міжнародних – „Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006” (Дніпропетровськ, 2006), „Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті” (Київ, 2007), „Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг?” (Київ, 2007), „Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: інноваційний розвиток освітніх систем” (Луганськ, 2007),

„Построим город для всех, чтобы каждый ребёнок и все наши дети смогли найти в нём место” (Москва, 2007), „Досвід співпраці державних, муніципальних та недержавних організацій у вирішенні питань захисту дітей” (Кам’янець-Подільський, 2007); Всеукраїнських – „Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей групи соціального ризику, шляхи подолання” (Луганськ, 2005), „Українська наука XXI століття” (Київ, 2006).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 9 публікаціях, у тому числі 7 – у наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та восьми додатків на 101 сторінці. Загальний обсяг дисертації – 216 сторінок. Робота містить 16 таблиць та 5 малюнків. Список використаних джерел складається з 356 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, теоретико-методологічні засади, методи та етапи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне й практичне значення, відображено відомості про апробацію і впровадження результатів дисертації.

У *першому розділі* – „Теоретико-методологічні засади дослідження процесу соціального захисту бездоглядних і безпритульних дітей” – подано результати теоретичного аналізу захисту бездоглядних і безпритульних дітей як соціально-педагогічної проблеми, уточнено зміст категорії „соціальний захист бездоглядної дитини”, визначено сутність та особливості процесу соціального захисту бездоглядних і безпритульних дітей у притулках, проаналізовано соціально-психологічний портрет бездоглядної та безпритульної дитини.

Аналіз літератури засвідчив, що питання соціально-захисної діяльності притулків для неповнолітніх є мало розробленим, хоча, у зв’язку із стрімким зростанням чисельності „вуличних” дітей, існує явна потреба такого вивчення, ґрунтовної розробки та узагальнення практики соціального захисту бездоглядних і безпритульних дітей у притулках.

У зв’язку з тим, що поняття „соціальний захист” є категорією соціальної політики, в процесі дефінітивного аналізу було розкрито два аспекти: *економіко-правовий* (Н. Болотіна, К. Гусов, Є. Мачульська, О. Палій, І. Сирота, В. Скуратівський, В. Юдін та ін.) і *соціально-педагогічний* (І. Зверева, А. Капська, О. Караман, М. Ковальчук, Г. Сем’я та ін.).

У ході дослідження *першого аспекту* встановлено, що *соціальний захист* – це комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини; система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів у державі щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків. Соціальний захист є поняттям

значно вужчим, ніж соціальна політика, але *виконує у суспільстві низку важливих функцій*: пропагування ідей гуманізму та гуманітарного погляду на світ; роль „соціального терапевта”, що забезпечує соціальну адаптацію особистості до сучасних умов ринкової економіки; забезпечення в певній мірі вітальних, соціальних і духовних потреб особистості; розвиток соціального партнерства у суспільстві і на всіх рівнях державного управління; створення умов для професійного зростання і творчого пошуку людини в умовах ринкової економіки; створення умов для формування готовності людини до діяльності із соціального самозахисту; реалізацію антропоцентричного та особистісно зорієнтованого підходів у соціально-педагогічній роботі; створення умов психолого-педагогічного захисту людей; регулятора соціального партнерства між державою, приватним бізнесом, профспілками, навчальними, медичними закладами та закладами соціального захисту; каталізатора формування соціальної держави і громадянського суспільства. Ці основні функції соціального захисту є свідомством не лише його значущості в структурі соціальної роботи та механізмі реалізації державної соціальної політики, але і його соціально-педагогічної значущості та змістовності.

З позицій соціально-педагогічного підходу в дослідженні визначено, що *соціальний захист бездоглядної дитини є системою практичних заходів держави і суспільства, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання і розвиток дітей та спрямовані на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів наносять безпосередню шкоду здоров'ю дитини, її фізичному, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку, деформують природний процес соціалізації особистості дитини та її самореалізації.*

Сутність педагогічного забезпечення соціального захисту бездоглядних дітей у притулках полягає у тому, що це цілеспрямована діяльність, яка інтегрує зусилля адміністрації притулку, педагогів-вихователів, вихованців притулку та їх батьків, а також громадськості та представників місцевих органів влади і спрямована на актуалізацію механізмів підвищення ефективності процесу соціального захисту, гарантію та забезпечення порушених прав бездоглядних і безпритульних дітей. *Основна мета соціально-захисної діяльності притулків* для неповнолітніх полягає у ліквідації та попередженні екстремально-стресових ситуацій життя бездоглядної дитини, відновленні порушених прав на повноцінний фізичний, психічний, особистісний розвиток та самореалізацію, сімейне виховання. *Базовою складовою механізму здійснення соціально-захисної діяльності притулків* для дітей є професійна комплексна соціальна допомога, в основу, якої покладено принцип поєднання психологічної, медико-оздоровчої, педагогічної, правової та соціальної реабілітаційно-адаптаційної програм, що базується на оцінці потреб дитини (її сім'ї) – діагностичній основі, індивідуальній корекції та

соціотерапії, особистісно зорієнтованій навчально-виховній діяльності, гарантії прав і задоволенні потреб та інтересів дитини, її поверненні до нормальної життєдіяльності, підготовці до подальшого перебування за межами притулку. *Провідними видами діяльності, які виступають системоутворюючим чинником процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках*, є соціально-психологічна реабілітація та корекційно-виховна робота, які є взаємозалежними та взаємодоповнюючими площинами соціально-захисної діяльності притулку, що забезпечують досягнення основної мети соціального захисту бездоглядних дітей.

У процесі теоретичного вивчення змістовної основи діяльності притулків, нами було виділено організаційні принципи соціального захисту, складності та пов'язані з ними особливості соціального захисту бездоглядних дітей.

У процесі аналізу соціально-психологічного портрету бездоглядної і безпритульної дитини ми звернулися до сутнісних характеристик дефініцій „бездоглядність” і „безпритульність” та визначили, що: *по-перше*, названі поняття діалектично тісно пов'язані між собою, причому, безпритульність є наслідком бездоглядності; *по-друге*, обидва поняття мають характеристику складного соціально-педагогічного феномену, виникнення якого пов'язано із комплексом економічних, морально-особистісних, соціальних, педагогічних, психологічних причин; *по-третє*, педагогічні причини безпосередньо впливають на формування дитячої бездоглядності, яка за умов певних соціальних причин даного явища призводить до стану безпритульності; *по-четверте*, порушення зв'язків із сім'єю (бездоглядність) і особливо його крайня форма (безпритульність) ведуть до соціальної дезадаптації, відхилень у особистісному розвитку та психологічному стані дитини.

Вибудовуючи соціально-психологічний портрет бездоглядної, безпритульної дитини нами були виділені та проаналізовані її соціально-біологічні характеристики, особливості звичок та способу життя; загальний стан здоров'я; психічні та особистісно-характерологічні властивості розвитку; міжособистісні стосунки та особливості спілкування.

Отримані характеристики соціально-психологічного портрету бездоглядної дитини склали психологічну основу розробки педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей, а висновки теоретико-методологічного аналізу – стали концептуальною основою розробки педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх.

У *другому розділі* – „Розробка і впровадження педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх” – визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках, розроблено й експериментально перевірено

технологію їх реалізації, проаналізовано та виявлено ефективність процесу впровадження розроблених педагогічних умов.

Аналіз науково-методичної літератури, законодавчої бази щодо соціально-правового захисту дітей в Україні та врахування стану сучасної практики соціально-захисної діяльності притулків, науково-теоретичний аналіз інновацій досвідчених вітчизняних і зарубіжних педагогів-науковців та практиків у галузі захисту дитинства, надали нам підстави для визначення педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей у притулках.

Перша педагогічна умова полягає у необхідності організації у притулках для неповнолітніх соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей, спрямованого на надання їм професійної комплексної освітньої, медико-психологічної, соціально-правової, організаційно-комунікативної, соціально-педагогічної допомоги та підтримки. Дана умова *відображає організаційно-педагогічний характер процесу соціального захисту*.

У ході розробки першої умови соціально-педагогічний супровід процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках було представлено як систему та сформульовано мету, завдання, базові принципи, етапи, змістовно-технологічні складові та кінцевий результат супроводу. Встановлено, що *мета соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках* полягає у забезпеченні індивідуально орієнтованої професійної комплексної медико-психологічної, соціально-правової, соціально-педагогічної, освітньої, організаційно-комунікативної допомоги та підтримки дітям, які знаходяться у кризовій ситуації життя та гарантії їх соціальної захищеності; якості супроводу як процесу, як цілісної системи визначають певні *базові принципи* – пріоритет інтересів дитини; комплексність, міждисциплінарність (командний підхід); неперервність; системність, рівна значимість програм допомоги бездоглядній дитині у складній життєвій ситуації і програм попередження їх виникнення. Виділено та змістовно розкрито три основних *етапи супроводу*: 1) підготовчий, що складається з діагностико-оцінювального, пошукового та консультативно-проектувального підетапів; 2) основний – діяльнісний, або етап реалізації; 3) заключний (підсумковий) – етап рефлексії. У обґрунтуванні першої умови розкрито види індивідуально орієнтованої професійної комплексної допомоги, яка є змістовно-технологічною складовою супроводу та працює на *кінцевий результат соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках* – формування стану соціальної (соціально-психологічної) захищеності бездоглядної дитини та гарантія права дитини на життя, розвиток і виховання у нормальному сімейному середовищі.

Другою педагогічною умовою є забезпечення соціальної взаємодії педагогів із вихованцями притулку на підставі активного, емоційно-позитивного, особистісного спілкування з урахуванням принципів гуманізму і

ненасильницької взаємодії. Ця умова змістовно розкриває *психолого-педагогічний характер* досліджуваного процесу.

Основною сутнісною характеристикою другої педагогічної умови є орієнтація процесів соціальної взаємодії та спілкування педагогів і вихованців притулків на ідеї гуманістичної педагогіки та „педагогіки зустрічних зусиль” (Є. Коротаєва). Розкриваючи зміст другої умови були визначені сутність, структура та технологічні принципи соціальної взаємодії педагогів із вихованцями притулку, яка базується на активному, емоційно-позитивному, особистісному спілкуванні з урахуванням принципів гуманізму і ненасильницької взаємодії; розроблено педагогічні вимоги та методичні рекомендації для педагогів-вихователів притулків щодо побудови спілкування та взаємовідносин із безпритульними і бездоглядними дітьми в контексті гуманістичної педагогіки.

Третя умова передбачає використання у програмі соціального захисту бездоглядних дітей у притулках та її методичному підґрунті соціально-педагогічних технологій, що забезпечують урахування соціально-психологічних особливостей бездоглядних дітей та сприяють їх соціальній захищеності. Дана педагогічна умова *носить технологічний характер* і виступає інструментарієм соціально-захисного процесу.

У процесі розробки третьої педагогічної умови ми визначили, що *соціально-педагогічна технологія соціального захисту бездоглядних дітей у притулках* – це своєрідний політехнологічний комплекс, який інтегрує в собі ряд спеціалізованих технологій, методів, які працюють на вирішення кінцевої мети соціального захисту, серед яких: аналітико-перетворюючий метод; технологія соціальної реабілітації; метод створення сімейних виховних груп та метод роботи із мережею соціальних контактів; метод інтенсивної сімейної терапії на дому; технологія оцінювання потреб дитини та її сім’ї, стратегія раннього втручання, технологія ведення випадку.

Виділені нами педагогічні умови процесуально взаємопов’язані між собою та є взаємодоповнюючими складовими процесу соціального захисту бездоглядних дітей, що сприяють його ефективності.

У дослідженні подано *соціально-педагогічну технологію впровадження розроблених педагогічних умов*, яка містить, *по-перше*, створення інноваційних організаційних структур – Служби комплексного соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей при притулку та Мобільного науково-методичного консультативного центру, діяльність якого спрямована на науково-методичну підтримку соціально-захисного процесу у притулках для неповнолітніх. *По-друге*, застосування та творчий розвиток традиційних і впровадження інноваційних форм і методів роботи, спрямованих на соціальний захист бездоглядних дітей (організація занять-практикумів соціально-психологічного захисту від стресу, соціально-реабілітаційної та психокорекційної роботи з дітьми та підлітками, що зазнали насильства;

імітаційні та ситуаційно-рольові, ділові ігри на формування навичок самозахисту, конструктивного спілкування, толерантності, правової культури; організація циклу освітніх тренінгів, спрямованих на покращення теоретичної, практичної та психологічної підготовки педагогічних працівників притулків до соціально-захисної діяльності; просвітницька соціально-психолого-педагогічна робота з батьками чи особами, які їх замінюють, потенційними усиновителями (опікунами), майбутніми прийомними батьками вихованців притулку). *Потретье*, орієнтується на сучасні технології активної емоційно-позитивної особистісної взаємодії та діалогічного спілкування педагогічних працівників притулків із вихованцями на засадах гуманізму і ненасильницької взаємодії, а також врахування соціально-психологічних особливостей бездоглядних дітей.

Ефективність проведеного нами соціально-педагогічного експерименту з упровадження педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей у притулках визначалася за допомогою розроблених *критеріїв*: емоційно-психічного стану дітей, що перебувають у притулку, ціннісно-поведінкових змін у вихованців та критерію якості соціально-правового забезпечення основних прав бездоглядних дітей.

Підтвердженням результативності експериментальної роботи є *позитивна динаміка щодо змін показників емоційно-психічного стану вихованців притулків* у процесі соціально-педагогічного експерименту, яка відображена на рис. 1. (де **1** – показник рівня особистісної тривожності; **2** – показник рівня агресивності; **3** – показник рівня імпульсивності; **4** – показник рівня адекватної самооцінки; **5** – показник рівня емоційного благополуччя; **6** – показник рівня відчуття безпеки та захищеності).

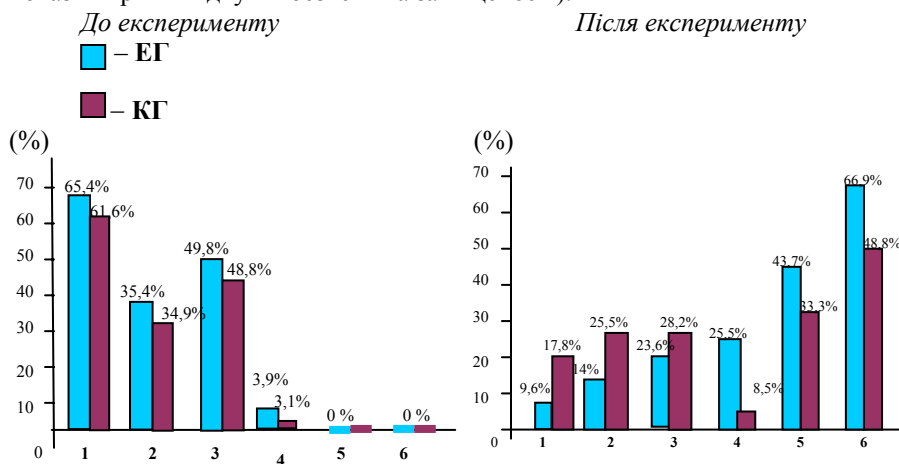

Рис. 1. Динаміка змін емоційно-психічного стану вихованців притулків у процесі соціально-педагогічного експерименту

Вагомим показником ефективності експериментальної роботи стала *конструктивна динаміка щодо показників сформованості соціально позитивних ціннісних (мотиваційних) настанов поведінки бездоглядних дітей, а саме*: результативність соціально-захисних реабілітаційно-корегуючих заходів щодо профілактики адиктивної поведінки вихованців у ЕГ вища від КГ на 5,7% за показниками ставлення до тютюнопаління, на 13,6% – до уживання алкоголю, на 10,9% – до уживання токсичних речовин, на 1,4% – до уживання наркотиків; простежується збільшення показників значимості соціально-правових пріоритетів життя, серед яких – щасливе сімейне життя, цінність власного здоров'я та розуміння важливості освіти; зростання ступеня готовності вихованців притулків до самозахисту в ЕГ – на 45,87%, що на 20,9% більше ніж у КГ.

За час проведення соціально-педагогічного експерименту відбулися *позитивні якісні зміни показників соціально-правового забезпечення основних прав вихованців, відповідно*: відновлення порушених прав дитини у притулку: у 9,5% вихованців відновлені права на ім'я і громадянство; у 38,6% – право на інтелектуальний і фізичний розвиток у сприятливих умовах (сімейні форми виховання); на 8,5% збільшилася кількість дітей, яким забезпечено право на достатній рівень життя, житло, медичне обслуговування, харчування; на 33,4% зросла чисельність вихованців, яким забезпечено право на освіту; 41,2% – право на захист від насильства, жорстокості та експлуатації; 84% – дітей відчують сприятливі для себе умови розвитку у дусі взаєморозуміння й підтримки саме під час перебування у притулку; у 12,7% вихованців відновлено право на піклування з боку батьків і спільне з ними проживання (влаштовані у прийомні сім'ї, усиновлені); на 15,3% підвищився середній рівень професійної готовності педагогічних працівників притулків, на 11,2% – показник високого рівня підготовленості.

Таким чином, конструктивна динаміка показників захищеності та позитивних особистісних змін у вихованців експериментальної групи простежується за всіма основними параметрами.

Всі отримані в ході соціально-педагогічного експерименту статистичні дані було оброблено для визначення достовірності розходжень за допомогою t-критерію Стьюдента.

Аналіз результатів проведеного дослідження, здійснений за розробленими критеріями, підтвердив гіпотезу дослідження і показав достатньо високу ефективність розроблених педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей та доцільність їх впровадження в соціально-захисний процес притулків для дітей, закладів соціально-педагогічної підтримки неповнолітніх.

Проведене дослідження дало можливість сформулювати основні **висновки**:

1. У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми педагогічного забезпечення соціального захисту бездоглядних дітей у притулках, що виявляється в розробці, обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують ефективність соціально-захисного процесу.

2. Теоретичний аналіз наукових досліджень показав, що проблема соціальної незахищеності дітей є актуальною міжнародною соціальною проблемою, яка має пріоритетний характер вирішення у державній соціальній політиці багатьох країн світу. Але, не дивлячись на широкий спектр законодавчих засад та високу, в останній час, зацікавленість науковців феноменом дитячої бездоглядності і безпритульності, питання соціального захисту бездоглядних дітей в Україні є мало розробленим. Подальшого розвитку потребують науково-теоретичні підходи до вирішення проблем соціального захисту бездоглядних дітей у притулках та питання розробки новітніх технологій даного процесу.

3. У результаті теоретичного осмислення сутнісних характеристик соціального захисту з позицій соціальної педагогіки було визначено, що: 1) соціальний захист бездоглядних дітей – це система практичних заходів держави і суспільства, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання і розвиток дітей та спрямовані на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів наносять безпосередню шкоду здоров'ю дитини, її фізичному, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку, деформують природний процес соціалізації особистості дитини та її самореалізації; 2) змістовну основу соціально-захисної діяльності притулків складає професійна комплексна соціальна допомога, яка спрямована на виведення дитини зі стану бездоглядності та безпритульності, в основу якої покладено принцип поєднання психологічної, медико-оздоровчої, педагогічної, правової та соціальної реабілітаційно-адаптаційної програм, що базується на діагностичній основі, індивідуальній корекції та соціотерапії, зорієнтованій навчально-виховній діяльності, яка гарантує основні права і задовольняє потреби та інтереси дитини; 3) провідними видами соціально-захисної діяльності, які виступають системоутворюючим чинником процесу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках, є соціально-психологічна реабілітація та корекційно-виховна робота.

4. Аналіз соціально-психологічного портрету бездоглядних та безпритульних дітей показав, що: 1) це діти зі зруйнованою системою соціальних зв'язків, широким спектром особистісних деформацій, викривленими світоглядними настановами, низьким рівнем соціальної нормативності, примітивними потребами та інтересами, які мають досвід бродяжництва і вже залучились до алкоголю, наркотичних речовин, ранніх

статевих зв'язків. Вони є активною частиною дитячого середовища і здатні на вчинок. Для більшості з них втеча на вулицю – це усвідомлений поведінковий механізм власного захисту від несприятливих умов, який для них є єдиним реально доступним засобом протесту; 2) проблема виникнення та існування соціального феномену бездоглядних і безпритульних дітей, їх соціальної незахищеності міцно пов'язана із кризою інституту сім'ї, що є наслідком сучасних соціально-економічних, соціально-політичних перетворень у державі; порушенням прав дітей в галузі освіти, професійного навчання; неоперативним рішенням органами опіки й піклування питань влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків, міжвідомчою розкоординованістю дій міністерств та соціальних інститутів, які відповідають за захист прав дитини.

5. Установлено, що першою педагогічною умовою соціального захисту бездоглядних дітей у притулках є організація соціально-педагогічного супроводу соціального захисту бездоглядних дітей, що спрямований на надання їм професійної комплексної освітньої, медико-психологічної, соціально-правової, організаційно-комунікативної, соціально-педагогічної допомоги та підтримки. Ми визначили, що поетапний процес комплексного соціально-педагогічного супроводу соціального захисту бездоглядних дітей у притулках охоплює три основні напрямки: 1) безпосередньо соціально-захисну діяльність щодо бездоглядних дітей, які потрапили до притулку; 2) науково-методичну роботу щодо підвищення професійного кваліфікаційного рівня педагогів-вихователів притулку із соціального захисту вихованців; 3) просвітницьку соціально-психолого-педагогічну роботу із батьками чи особами, що їх замінюють, потенційними усиновителями (опікунами) вихованців притулку.

6. Сутність другої педагогічної умови полягає у забезпеченні соціальної взаємодії педагогів і вихованців притулків на підставі активного, емоційно-позитивного, особистісного спілкування з урахуванням принципів гуманізму і ненасильницької взаємодії. Мова йде про орієнтацію процесів соціальної взаємодії та спілкування педагогів і вихованців притулків на ідеї гуманістичної педагогіки та „педагогіки зустрічних зусиль”, які передбачають: 1) визнання самоцінності та унікальності особистості дитини, врахування її життєвого досвіду; 2) створення умов, які забезпечили б вихованцям притулку не лише нормальний розвиток і задоволення вітальних потреб, а й сприяли б розумінню вихованцями необхідності власного саморозвитку, самовизначення; 3) професійне й особистісне зростання педагогів-вихователів разом із вихованцями. У даному контексті нами були сформульовані педагогічні вимоги та практичні рекомендації щодо організації спілкування і соціальної взаємодії педагогів та вихованців притулку.

7. Третя педагогічна умова пов'язана із використанням у програмі соціального захисту бездоглядних дітей у притулках та її методичному підґрунті соціально-педагогічних технологій, що забезпечують врахування

соціально-психологічних особливостей бездоглядних дітей та сприяють їх соціальній захищеності. Змістовна розробка третьої умови дозволила нам визначити соціально-педагогічну технологію соціального захисту бездоглядних дітей у притулках як своєрідний політехнологічний комплекс, який інтегрує в собі ряд спеціалізованих технологій, методів, які працюють на вирішення кінцевої мети соціального захисту.

8. Технологія впровадження розробленого комплексу педагогічних умов містила: 1) створення інноваційних організаційних структур – Служби комплексного соціально-педагогічного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей при притулку та Мобільного науково-методичного консультативного центру, діяльність якого була спрямована на науково-методичну підтримку соціально-захисного процесу у притулках; 2) застосування та творчий розвиток традиційних і впровадження інноваційних форм і методів роботи, спрямованих на соціальний захист бездоглядних дітей; 3) орієнтацію на сучасні технології активної емоційно-позитивної особистісної взаємодії та діалогічного спілкування педагогічних працівників притулків із вихованцями на засадах гуманізму і ненасильницької взаємодії, а також врахування соціально-психологічних особливостей бездоглядних дітей.

9. Здійснена дослідно-педагогічна робота з упровадження розробленого комплексу педагогічних умов у процес соціального захисту бездоглядних дітей підтвердила вихідну гіпотезу про те, що соціально-захисна діяльність притулків проведена з урахуванням цих умов проходить набагато ефективніше. Результатом процесу впровадження є зростання показників захищеності та позитивних особистісних змін вихованців, яке простежується за всіма виділеними критеріями у представників експериментальної групи, і складають різницю з контрольною групою від 0,6% до 20,9% на користь ЕГ.

10. Аналіз результатів проведеного дослідження, який свідчить про достатньо високу динаміку зростання показників із кожного розробленого критерію, є вагомою підставою, щоб вважати виконаними завдання дослідження й досягнутою його мету.

11. Проведене теоретичне дослідження, знайомство з інноваційними розробками науковців-практиків щодо покращення стану дітей соціально незахищених категорій, аналіз практичного досвіду вирішення проблем соціального захисту вихованців притулків та результати проведеної нами експериментальної роботи дозволили нам сформулювати ряд пропозицій рекомендаційного характеру щодо покращення результативності соціально-захисного процесу бездоглядних дітей у притулках, які пов'язані із обґрунтуванням питання перегляду юридичного статусу притулків та зміною терміну перебування дитини у закладі, реструктуризацією притулків у центри соціально-психологічної допомоги; практичною реалізацією комплексної моделі соціального захисту бездоглядних дітей у притулках.

Виконана робота не претендує на остаточне розв'язання заявленої проблеми. Подальшої розробки потребують питання оптимізації процесу розвитку сімейних форм виховання і влаштування дитини після перебування у притулку, професійної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів притулків, розробки новітніх прикладних соціально-психолого-педагогічних реабілітаційних технологій роботи із категорією бездоглядних дітей, створення сучасної державної системи екстреної допомоги „дітям вулиць”, вивчення досвіду роботи зарубіжних країн щодо проблеми соціального захисту бездоглядних дітей.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Кальченко Л. В. Особливості соціальної роботи з „дітьми вулиць” / Л. В. Кальченко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2005. – №3. – С.49–55.
2. Кальченко Л. В. Тема профілактики дитячої бездоглядності та безпритульності в соціальній рекламі / Л. В. Кальченко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2006. – № 2. – С.53–57.
3. Кальченко Л. В. Соціальний захист бездоглядних і безпритульних дітей у притулках для неповнолітніх / Л. В. Кальченко // Проблеми освіти. Науково-метод. збірник / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Науково-метод. центр вищої освіти, 2006. – Спец. вип. – С. 124–130.
4. Кальченко Л. В. Суттєві характеристики понять „дитяча бездоглядність” та „дитяча безпритульність” / Л. В. Кальченко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : [педагогічні науки] / гол. ред. С. Я. Харченко. – Луганськ : „Альма-матер”, 2007. – № 6 (123). – С. 122–127.
5. Кальченко Л. В. Соціально-психологічні особливості „виходу” дитини на вулицю / Л. В. Кальченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. науков. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Випуск 5. (Частина I). – С. 212–217.
6. Кальченко Л. В. Особливості соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх / Л. В. Кальченко // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я : як Україні досягти європейського рівня якості послуг? : всеукр. наукова конф., 8 лютого 2007р. : збірка тез конференції / ред. Т. В. Семигіна. – К. : Сфера, 2007. – С. 196–202.
7. Кальченко Л. В. Науково-практичне осмислення процесу соціального захисту бездоглядних та безпритульних дітей / Л. В. Кальченко // Досвід співпраці державних, муніципальних та недержавних організацій у вирішенні питань захисту дітей : збірник наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету : Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Випуск 9. – С. 111–116.
8. Кальченко Л. В. Питання соціального захисту бездоглядних та безпритульних дітей у сучасному законодавстві України / Л. В. Кальченко //

Актуальні проблеми сучасних наук : теорія та практика : міжнар. науково-практич. конф., 19-30 червня 2006р. : збірник тез. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 97–99.

9. Кальченко Л. В. Соціальний захист бездоглядних та безпритульних дітей як психолого-педагогічна проблема / Л. В. Кальченко // Українська наука XXI століття : всеукр. науково-практич. інтернет-конф., 22-24 червня 2006р. : збірник тез. – К., 2006. – С. 35–37.

Кальченко Л. В. Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганськ, 2009.

Дисертацію присвячено аналізу актуальної проблеми соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх, розкриттю змісту та особливостей соціально-захисної діяльності притулків, теоретичному обґрунтуванню та практичній перевірці педагогічних умов соціального захисту бездоглядних дітей на рівні притулків. Розроблено й експериментально перевірено: соціально-педагогічну технологію комплексного супроводу процесу соціального захисту бездоглядних дітей, що базується на міждисциплінарному, індивідуально орієнтованому і адаптаційному підходах та запропоновано організаційно-методичні рекомендації щодо покращення результативності соціально-захисного процесу.

Ключові слова: соціальний захист дитинства, бездоглядні діти, педагогічні умови, притулок для неповнолітніх, комплексний соціально-педагогічний супровід, соціально-педагогічні технології.

Кальченко Л. В. Педагогические условия социальной защиты безнадзорных детей в приютах для несовершеннолетних. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. Луганск, 2009.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием актуальной проблемы социальной защиты безнадзорных детей в приютах для несовершеннолетних. На основе теоретического анализа научной литературы определены существенные характеристики социальной защиты безнадзорных детей с позиции социальной педагогики, выделены принципы, структурные компоненты и особенности построения социально-защитной деятельности приютов для несовершеннолетних.

В процессе исследования было концептуально определено, что социальная защита безнадзорных детей – это система практических

мероприятий государства и общества, направленных на восстановление внешних социально-экономических, политических, медико-экологических, правовых, психолого-педагогических условий, которые обеспечивают на современном уровне выживание и развитие детей и направлены на преодоление ситуации, когда действия отдельных лиц или институтов наносят непосредственный вред здоровью ребёнка, его психическому, нравственному, интеллектуальному развитию, деформируют естественный процесс социализации ребёнка, его самореализации.

Содержательную основу социально-защитной деятельности приютов составляет профессиональная комплексная социальная помощь (ПКСП), которая направлена на выведение ребёнка из состояния безнадзорности и беспризорности. В основу ПКСП положен принцип объединения психологической, медико-оздоровительной, педагогической, правовой и социальной реабилитационно-адаптационной программ, которые базируются на диагностической основе, индивидуально ориентированной учебно-воспитательной деятельности, коррекции и социотерапии. Этот принцип гарантирует основные права и удовлетворяет базовые потребности и интересы безнадзорного ребёнка. Ведущими видами социально-защитной деятельности, которые являются системообразующим фактором процесса социальной защиты безнадзорных детей в приютах, выступают социально-психологическая реабилитация и коррекционно-воспитательная работа.

Впервые обоснован на теоретическом, содержательном и технологическом уровнях комплекс педагогических условий социальной защиты безнадзорных детей в приютах для несовершеннолетних, основу которого составляет: 1) организация в приютах социально-педагогического сопровождения социальной защиты безнадзорных детей, направленного на предоставление им профессиональной комплексной образовательной, медико-психологической, социально-правовой, организационно-коммуникативной, социально-педагогической помощи и поддержки; 2) обеспечение социального взаимодействия педагогов с воспитанниками приюта на основе активного, эмоционально-позитивного, личностного общения с учётом принципов гуманизма и ненасильственного взаимодействия; 3) использование в программе социальной защиты безнадзорных детей и её методической базе социально-педагогических технологий, которые обеспечивают учёт социально-психологических особенностей безнадзорных детей и способствуют их социальной защищённости.

Технология внедрения разработанного комплекса педагогических условий включала в себя: 1) создание инновационных организационных структур – Службы комплексного социально-педагогического сопровождения процесса социальной защиты безнадзорных детей при приюте и Мобильного научно-методического консультационного центра, деятельность которого была направлена на научно-методическую поддержку социально-защитного

процесса в приюте; 2) применение и творческое развитие традиционных, а также внедрение инновационных форм и методов работы, направленных на социальную защиту безнадзорных детей; 3) ориентацию на современные технологии активного эмоционально-позитивного личностного взаимодействия и диалогового общения педагогов приютов с воспитанниками, на основе гуманизма и ненасильственного взаимодействия, учёта социально-психологических особенностей безнадзорных детей.

Ключевые слова: социальная защита детства, безнадзорные дети, педагогические условия, приют для несовершеннолетних, комплексное социально-педагогическое сопровождение, социально-педагогические технологии.

Kalchenko L.V. Pedagogical terms of neglected children social protection in the orphanage. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree of Candidate of Pedagogics in speciality 13.00.05 – Social Pedagogic. – Lugansk Taras Shevchenko National University, Lugansk, 2009.

The dissertation is devoted to the analysis of the current problem of neglected children social protection in the orphanage, revealing the contents and features of socio-protective orphanage activity, theoretical foundation and practical verification of pedagogical conditions concerning social protection of neglected children on the orphanage level.

Socio-pedagogical technology of complex process management of neglected children social protection, which is based on interdisciplinary, individually-oriented and adaptation approaches, has been worked out and tested experimentally. Managerial and methodical recommendations, concerning the increase of socio-protective process effectiveness, have been suggested. The complex process management model of social protection of neglected children in the orphanage has been worked out.

Key words: social childhood protection, neglected children, pedagogical conditions, orphanage, complex socio-pedagogical management, socio-pedagogical technologies.